

Ervaringen met het Tijdelijk Huisverbod

Ervaringen van achterblijvers en uithuisgeplaatsten met het Tijdelijk Huisverbod uit de regio Den Haag en de regio Delft, Westland en Oostland

Paul Uitewaal

Dit artikel is gebaseerd op het rapport *Ervaringen met het Tijdelijk Huisverbod* geschreven door Paul Uitewaal, Irene van der Meer, Birgitte Wammes en Maartje Keetmans (1) in opdracht van de Stuurgroep Huiselijk Geweld Haaglanden.

Hoe beleven en waarderen zowel achterblijvers als uithuisgeplaatsten het tijdelijk huisverbod? De Wet Tijdelijk Huisverbod is sinds 1 januari 2009 van kracht en alle partijen in de regio Den Haag die bij de uitvoering ervan betrokken zijn, hadden behoefte aan meer inzicht in deze vraag. Reden voor de Stuurgroep Huiselijk Geweld Haaglanden om opdracht te geven tot onderzoek. Naast de ervaring met de uithuisplaatsing is ook gekeken naar de ervaringen met de hulpverlening en de uiteindelijke invloed van het huisverbod op het gedrag van achterblijvers en uithuisgeplaatsten. Duidelijk is dat het tijdelijk huisverbod een ingrijpende maatregel is die binnen het gezinsverband echt iets teweegbrengt. Het huisverbod wordt in het algemeen nauwgezet en goed wordt uitgevoerd. Dat neemt echter niet weg dat er nog ruimte is voor verbetering.

Inleiding

Per 1 januari 2009 is de Wet Tijdelijk Huisverbod van kracht. Met deze wet heeft de burgemeester een instrument in handen om escalatie van huiselijk geweld te kunnen voorkomen. Het tijdelijk huisverbod houdt in dat in een situatie waarbij een persoon die een ernstig en onmiddellijk gevaar oplevert voor de veiligheid van personen met wie deze persoon een huishouden deelt, een tijdelijk huisverbod kan worden opgelegd. Zo iemand mag gedurende een periode van 10 dagen de woning niet betreden en ook geen contact hebben met de achtergebleven huisgenoten. Het huisverbod kan tot maximaal 28 dagen worden verlengd. In de 10 dagen dat het huisverbod van kracht is, wordt een hulpverleningstraject opgestart voor zowel de uithuisgeplaatste als de partner en/of de kinderen. Het verlenen van hulp noemt de wetgever cruciaal voor het bereiken van het doel, namelijk het wegnemen van de voortdurende spanningen en de mogelijk daaraan ten grondslag liggende geweldsspiraal. Landelijk werden in 2009 2150 huisverboden opgelegd. De daaropvolgende jaren groeide dit aantal tot 3529 in 2012 (2). In Den Haag werden in 2011 304 huisverboden opgelegd, ongeveer 10% van het totale aantal in Nederland opgelegde huisverboden.

Over de auteur:

Dr. P.J.M. Uitewaal is senior wetenschappelijk medewerker Productgroep Epidemiologie en Gezondheidsbevordering (EG), Dienst OCW, Gemeente Den Haag. E-mail: paul.uitewaal@denhaag.nl.

Onderzoek in Den Haag

Om de Wet Tijdelijk Huisverbod te kunnen uitvoeren zijn er binnen de regio Den Haag uitvoeringsafspraken gemaakt met hulpverlenende instanties, de politie, het Steunpunt Huiselijk Geweld en de gemeenten Den Haag en Delft. Uit een beknopte evaluatie van het tijdelijk huisverbod in 2009 bleek dat de betrokken partners behoefte hadden aan meer inzicht in de ervaringen van achterblijvers en uithuisgeplaatsten bij het opleggen van een tijdelijk huisverbod. Deze wens heeft geleid tot dit onderzoek. Alle onderzoeksvragen hebben betrekking op de beleving en waardering van de achterblijvers en uithuisgeplaatsten van het tijdelijk huisverbod. Ten eerste wordt de vraag beantwoord hoe de oplegging van het tijdelijk huisverbod werd beleefd en gewaardeerd, ten tweede de vraag hoe het opgestarte hulpverleningstraject werd beleefd en gewaardeerd en ten slotte hebben we gevraagd wat naar de mening van de uithuisgeplaatsten en de achterblijvers de invloed is geweest van het tijdelijk huisverbod op hun eigen gedrag en het gedrag van hun huisgenoot met betrekking tot relatieconflicten na het tijdelijk huisverbod.

Om dit te onderzoeken zijn zowel uithuisgeplaatsten als betrokken meerderjarige achterblijver(s) twee maal geïnterviewd: direct na afloop van het tijdelijk huisverbod en een tweede keer na zes maanden. Gedurende de periode juni 2011 tot en met januari 2012 zijn achterblijvers en uithuisgeplaatsten uit de regio Den Haag en de DWO-regio benaderd met de vraag om mee te werken aan het onderzoek. Het streven was om zowel de achterblijver als de uithuisgeplaatste uit een en hetzelfde gezin bij het onderzoek te betrekken, maar als een van beiden deelname aan het onderzoek weigerde, werd deze situatie wel opgenomen in het onderzoek. De werving van respondenten werd in eerste instantie door de hulpverleners gedaan, maar omdat dit erg traag verliep is vanaf september 2011 gebruik gemaakt van een werfster die hiervoor tijdelijk door het Steunpunt Huiselijk Geweld is aangesteld.

Voor het afnemen van de interviews is een leidraad ontwikkeld op basis van de onderzoeksvragen en een vooronderzoek. Hierbij werd gebruik gemaakt van eerdere soortgelijke onderzoeken van het Verwey Jonker Instituut, de GGD Amsterdam en Regioplan. Naast gesloten vragen over sociaal demografische kenmerken bestond het belangrijkste deel van het interview uit open vragen aan de hand van een vooropgestelde topiclijst. Gevraagd is naar de relatie,

Amsterdam en Groningen

Over de ervaringen met het tijdelijk huisverbod is inmiddels een aantal onderzoeksrapporten gepubliceerd waaronder twee grotere studies: een studie door de GGD Amsterdam over het tijdelijk huisverbod in Amsterdam en een onderzoek naar de effectiviteit van huisverboden in de provincie Groningen door de RUG (Rijksuniversiteit Groningen). Sterke punten van het tijdelijk huisverbod die door professionals, uithuisgeplaatsten en achterblijvers in het Amsterdamse onderzoek naar voren werden gebracht, waren: de time-out, de snelheid van de hulpverlening, de aandacht voor zowel uithuisgeplaatsten als achterblijvers, het uitzetten van een gedegen hulpverleningsplan en zicht op instanties waar hulp gezocht en gevonden kan worden na afloop van het tijdelijk huisverbod. Er werd geklaagd over de volgende zaken: een onnodig hard optreden van de politie, fouten in de procedure, onvolledige informatie over mogelijkheden voor opvang van de uithuisgeplaatste, hulp die onvoldoende gericht was op de achterliggende problemen en discontinuïteit in de hulpverlening vanwege de wisseling van hulpverleners (3). Het Gronings onderzoek concludeert: 'Het huisverbod lijkt een effectieve (aanvullende) interventie om het geweld te stoppen. Een jaar na de oplegging van een huisverbod (de respondenten werden gemiddeld een jaar na het tijdelijk huisverbod geïnterviewd) is minder sprake van herhaald geweld en betrokkenen hebben sneller en vaker contact met de hulpverlening en zijn daar ook meer tevreden over' (4).

de geschiedenis van het geweld, factoren die het geweld uitlokten of beïnvloedden en het feitelijk gepleegde geweld. Ook werd ingegaan op de stand van zaken op het moment van het interview. In het tweede interview werd teruggeblikt op het tijdelijk huisverbod en hoe dit achteraf is ervaren. Er zijn vragen gesteld over het effect van het tijdelijk huisverbod op de onderlinge relatie en onderlinge conflicten en er is uitgebreid ingegaan op de aard van de ontvangen hulp en de tevredenheid hierover. De interviews zijn voor een groot deel afgenomen door de onderzoekster. Voor respondenten die de Nederlandse taal onvoldoende beheersten is gebruik gemaakt van het onderzoeksbureau ERC Research.

Alle interviews werden woordelijk uitgetypt. Een uitgebreid verslag van dit onderzoek is beschreven in het rapport: Ervaringen met het Tijdelijk Huisverbod. Ervaringen van achterblijvers en uithuisgeplaatsten met het Tijdelijk Huisverbod uit de regio Den Haag en de regio Delft, Westland, Oostland (1).

Resultaten

Na een aanvankelijk wat moeizame werving vonden we 49 respondenten (27 achterblijvers en 22 uithuisgeplaatsten) uit 35 geweldsituaties bereid om deel te nemen aan het onderzoek. De hulpverleners en werfster hadden niet aan alle weigeraars gevraagd naar de reden om niet deel te nemen aan het onderzoek. Ook was niet consequent bijgehouden hoeveel mensen deelname weigerden. Redenen om niet mee te willen doen die werden genoemd waren: geen tijd, teveel aan het hoofd hebben, taalproblemen, eerdere deelname aan een onderzoek en verblijf in een gesloten inrichting. Twintig van de 27 achterblijvers en 16 van de 22 uithuisgeplaatsten konden bereikt worden voor een tweede interview na zes maanden.

Kenmerken van de onderzoeksgroep

Er werden 27 vrouwen (26 achterblijvers en 1 uithuisgeplaatste) en 22 mannen (1 achterblijver en 21 uithuisgeplaatsten) geïnterviewd. In vier van de 35 onderzochte situaties werd de vrouw uit huis geplaatst: een keer in een situatie van partnergeweld en drie maal een situatie van kind-oudergeweld, waarbij telkens een meerderjarige dochter uit huis werd geplaatst. De leeftijd van de respondenten varieerde van 18 tot 73 jaar (gemiddelde leeftijd 41 jaar). In 32 van de 35 situaties waren inwonende kinderen aanwezig en in 28 situaties waren er kinderen jonger dan 18 jaar betrokken. Bijna de helft van de respondenten had een niet-Nederlandse achtergrond en op één na zijn dit allemaal personen die in het buitenland zijn geboren (16 verschillende landen). In 29 van de 35 geweldsituaties ging het om partnergeweld en in zes situaties om geweld van kinderen tegen hun ouders (4 keer) of ouders (vaders) tegen hun kinderen (2 keer).

De geweldsituatie

In ruim de helft van de situaties vertelde de respondent dat de ruzies zoals die vóór het tijdelijk huisverbod plaatsvonden, gepaard gingen met fysiek geweld. Dit kon eenzijdig en soms ernstig geweld zijn, maar vaak bleek het om wederzijds geweld te gaan. Naast fysiek geweld kon het ook gaan om kapotmaken

van of gooien met spullen. Volgens een aantal respondenten was er soms alleen sprake van verbaal geweld. Hierbij is het denkbaar dat sommige geïnterviewde uithuisgeplaatsten de ernst van het geweld en hun eigen rol hierin bagatelliseerden, maar in gevallen waarin ook de achterblijver werd geïnterviewd, werd dit verhaal veelal bevestigd. In de meeste gevallen gaat het om situationeel partnergeweld. Situationeel partnergeweld doet zich onder bepaalde omstandigheden voor en heeft niet tot doel om controle of macht over de ander uit te oefenen. Het kan daarbij gaan om incidenteel geweld, maar ook om langdurig, frequent voorkomend geweld. Factoren als stress, alcoholgebruik, een tekort aan agressieregulering of communicatievaardigheden spelen hierbij vaak een rol. Tegenover situationeel geweld staat intieme terreur (5). Hieronder wordt een sterk controlerende vorm van partnergeweld verstaan, waarbij (vaak de man) via dreigen met geweld, intimidatie, het voortdurend in de gaten houden en het beperken van de mogelijkheden van het slachtoffer hieraan te ontsnappen, probeert zijn machtspositie te houden. Opvallend was dat in de situaties waarbij op basis van de interviews kon worden gedacht aan intieme terreur, de verhalen over het geweld van uithuisgeplaatsten en achterblijvers het meest uiteen liepen.

De in dit onderzoek meest genoemde omstandigheid waaronder geweld plaatsvond was alcoholgebruik. Alcohol leek daarbij vaak een katalysator van het gebruik van geweld. De tweede veelgenoemde reden was financiële zorgen. Dit hing vaak samen met verandering van baan of werkloosheid met als gevolg minder inkomsten. Ook werden psychische problemen van een van beide partners genoemd en ten slotte problemen met de schoonfamilie. Dit laatste werd wat vaker genoemd door respondenten met een niet-Nederlandse achtergrond.

Ervaringen van betrokkenen met het opleggen van het tijdelijk huisverbod

Ingaan van het verbod, contact met de politie

Het eerste contact met de politie was meestal het politiebezoek aan huis tijdens of na het conflict. Sommige uithuisgeplaatsten beschreven dit politieoptreden als rustig. Het werd als positief ervaren wanneer men niet werd geboeid en sommigen merkten op dat, ondanks dat zijzelf opstandig reageerden, de politie rustig optrad en hun het gevoel gaf te luisteren naar hun verhaal. Andere uithuisgeplaatsten voelden zich juist overrompeld door het politieoptreden dat werd beschreven als een

overmacht. Deze uithuisgeplaatsten zeiden dat ze gefouilleerd en geboeid waren en vonden dat ze als crimineel werden behandeld. Een kwart van de uithuisgeplaatsten had het gevoel niet door de politie gehoord te worden en dat er teveel naar het verhaal van de achterblijvende partner geluisterd werd en te weinig naar hun eigen versie. Een aantal had de indruk dat dit te maken had met het feit dat zij man waren en daarom direct als dader gezien werden. Verschillende uithuisgeplaatsten benadrukten dat er altijd twee kanten aan een geweldsincident zitten waarbij beide partijen schuld hebben. Overigens waren er wel mannen die er begrip voor hadden dat, wanneer een van beide partners uit huis geplaatst moet worden, dit het beste de man kan zijn, zeker omwille van de kinderen.

‘Sommigen merkten op dat, ondanks dat zijzelf opstandig reageerden, de politie rustig optrad en hen het gevoel gaf te luisteren naar hun verhaal’

Een deel van de achterblijvers zei toch wel overrompeld te zijn door het politieoptreden en het opgelegde tijdelijk huisverbod. Het opleggen van het huisverbod kan als erg snel worden ervaren en de betekenis dringt niet altijd in zijn geheel tot de achterblijver door. Veel achterblijvers ervoeren het huisverbod als prettig. Ze waren opgelucht en blij (tijdelijk) verlost te zijn van de angst die ze voelden voor de uithuisgeplaatste. Ook konden gevoelens van genoegdoening spelen: ‘Nou heb ik hem eens een keer te pakken’.

Op één na zijn alle uithuisgeplaatsten op het politiebureau gehoord, waar het merendeel een nacht, maar korter dan 24 uur op het bureau werd vastgehouden. In Delft blijkt er geen opvangmogelijkheid te zijn voor de uithuisgeplaatste, zodat verhoor en overnachting op verschillende locaties plaatsvond, waarbij de uithuisgeplaatste heen en weer gebracht werd. Dit werd door de uithuisgeplaatsten als belastend ervaren. Een enkeling ervoer het verblijf in de politiecel als positief omdat deze time-out hem de kans gaf na te denken, maar de meesten hadden het verblijf in de cel als zwaar ervaren. Sommigen gaven aan gek of angstig te worden van de kleine ruimte en te veel te gaan ‘malen’ over de situatie waarbij één man zei in paniek te zijn geraakt. Enkele mannen vertelden dat ze een lange tijd zonder eten of drinken in de cel moesten verblijven en twee mannen hadden moeite gehad om tijdig hun medicatie te kunnen

krijgen. Sommige mannen vertelden dat het lastig was geweest het werk of de opleiding op de hoogte te brengen van hun gedwongen afwezigheid.

Het opleggen van het huisverbod gebeurt op het moment dat er sprake is van een crisissituatie. In zo’n situatie is het onwaarschijnlijk dat alle uitleg en informatie ook gehoord of onmiddellijk begrepen wordt. De uithuisgeplaatste wil bovendien ook zijn/haar kant van het verhaal vertellen. Uit de interviews blijkt dat uithuisgeplaatsten zich niet altijd gehoord voelen, sommigen beleven de gang naar het politiebureau alsof ze gezien worden als crimineel. Een rustige aanpak door de politie, goed luisteren en een duidelijke uitleg worden belangrijk gevonden. De uitleg over het huisverbod zal dan ook meerdere keren gegeven moeten worden, zodat iemand precies weet waar hij/zij aan toe is. Het is van belang dat uithuisgeplaatsten door hun uithuisplaatsing niet meer in de problemen komen dan noodzakelijk is en te voorkomen dat zij hierdoor als het ware gedesocialiseerd raken.

‘Het opleggen van het huisverbod gebeurt op het moment dat er sprake is van een crisissituatie. In zo’n situatie is het onwaarschijnlijk dat alle uitleg en informatie ook gehoord of onmiddellijk begrepen wordt’

Aangifte

Bij het opleggen van een huisverbod is het niet noodzakelijk dat er aangifte gedaan wordt. Een huisverbod kan namelijk ook worden opgelegd bij alleen een dreiging van geweld waarbij nog geen strafbaar feit is gepleegd. Huisverbod en aangifte zijn dus twee gescheiden trajecten waarbij er na de aangifte een strafrechtelijk traject opstart.

Toch wordt er in geval van een huisverbod wel vaak aangifte gedaan. In de 35 door ons onderzochte situaties was dit volgens de achterblijvers in 28 keer het geval. Hoewel de meeste uithuisgeplaatsten wel vermoedden dat aangifte tegen hun gedaan was, was een deel hier niet zeker van. Vooral uithuisgeplaatsten die het huisverbod onterecht of zinloos vonden, zeiden niet te weten of er aangifte tegen hen gedaan was. Het is natuurlijk mogelijk dat in de hectiek van het opleggen van het tijdelijk huisverbod de uithuisgeplaatste niet goed heeft kunnen volgen wat er allemaal is gebeurd. Hiermee rekening houdend is het van belang dat de politie herhaaldelijk duidelijke informatie geeft over het huisverbod en een eventuele aangifte.

Verschillende uithuisgeplaatsten hebben de aangifte als een dubbele straf ervaren. Zij hadden al een huisverbod gekregen en voelden zich met de hier bovenop komende strafvervolgning dubbel benadeeld. Dit gold zeker voor mannen die van mening waren dat hun partner mede schuldig was aan het huiselijk geweld. Een aantal uithuisgeplaatste mannen vertelde te hebben overwogen zelf een (tegen)aangifte te doen. Geen van hen heeft dit daadwerkelijk gedaan. De redenen voor de uithuisgeplaatste om geen aangifte te doen kwam deels voort uit een houding van 'dat doe je als man nou eenmaal niet'. Ook werd aangevoerd dat het doen van aangifte niet in het belang van het kind was.

Voor een aantal was de ernst van de situatie reden om aangifte te doen. Zij wilden dat het geweld nu zou stoppen. Sommige achterblijvers dachten dat aangifte nodig was om hulp voor hen of de uithuisgeplaatste te kunnen krijgen. Verschillende achterblijvers zeiden met dit argument door onder andere de politie te zijn overgehaald om aangifte te doen. Het is overigens voorstelbaar dat de politie aandringt op het doen van aangifte omdat dat de inzet van hulp des te urgenter maakt. Hulp kan dan immers minder vrijblijvend zijn en kan als voorwaarde gelden om geen straf opgelegd te krijgen. Nadeel van het doen van aangifte kan zijn dat het ouderschap van de uithuisgeplaatste benadrukt wordt en de hulp voor het hele gezinssysteem minder aandacht krijgt dan het verdient.

Uit de interviews ontstaat het beeld dat het zeer gevoelig ligt wanneer een ouder aangifte tegen haar/zijn kind doet. Dit gaat gepaard met tweestrijd waarbij ouders vooral terugschrikken voor de consequenties van de aangifte.

Dat een tijdelijk huisverbod los staat van het doen van aangifte wordt lang niet door iedereen begrepen. Ook hierbij geldt dat een goede uitleg, herhaling van de informatie en nagaan of de informatie goed begrepen is van groot belang zijn.

Onderdak voor uithuisgeplaatste

Een uithuisgeplaatste is zelf verantwoordelijk voor het vinden van onderdak. Wanneer dit echter niet lukt en de uithuisgeplaatste niet de financiële middelen heeft om een hotelkamer te betalen, kan de crisisdienst de uithuisgeplaatste verwijzen naar een opvangplaats bij het Leger des Heils of de Kessler Stichting. Het merendeel van de uithuisgeplaatsten vond onderdak bij familie of vrienden en een enkeling in een hotelkamer of op een plek op de camping. Allen waren

gewezen op de mogelijkheid van een opvangplaats, maar slechts enkelen moesten/wilden hier gebruik van maken. Hierbij bleek één keer dat er geen opvangplaats beschikbaar was.

Het verblijf bij vrienden of familie werd niet altijd als rustig ervaren. In sommige gevallen liep bij dit verblijf de - soms al aanwezige - spanning op. Ook het verblijf in de opvang werd niet altijd als prettig ervaren. Soms voelden uithuisgeplaatsten zich aan hun lot overgelaten, terwijl anderen weer vonden dat ze juist teveel bij de opvang werden betrokken (de verplichting aan groepsgesprekken deel te nemen).

Contactverbod

Vanaf het moment dat de uithuisgeplaatste op het politiebureau hoort dat een tijdelijk huisverbod is opgelegd, is het voor hem verboden het huis nog te betreden, ook niet voor het ophalen van bijvoorbeeld (werk)kleding of medicijnen. Noodzakelijke spullen kunnen door de achterblijver of familie worden afgegeven bij de politie, of door de reclassering, vrienden of familie naar de verblijfplaats van de uithuisgeplaatste worden gebracht. Wanneer de uithuisgeplaatste niemand kent die behulpzaam kan zijn bij het verkrijgen van (extra) spullen, is de uithuisgeplaatste hiervoor aangewezen op hulpverlenende instanties. Bij ongeveer eenderde van de uithuisgeplaatsten verliep de overdracht van spullen volgens de respondent goed. In de overige gevallen deden zich problemen voor. Er waren grofweg twee belangrijke knelpunten: het niet direct kunnen overzien wat je nodig hebt of een conflict met het thuisfront over de mee te nemen spullen. Een aantal uithuisgeplaatsten vond het moeilijk te overzien welke spullen zij de komende tien dagen nodig dachten te hebben. Dit knelde des te meer wanneer het huisverbod verlengd werd. Meerdere uithuisgeplaatsten bleken in de loop van het huisverbod behoefte te hebben aan extra spullen. Vooral uithuisgeplaatsten die via hulpverlenende instanties aan extra spullen moesten komen, ervoeren dit als omslachtig en klaagden over de traagheid waarmee aan zo'n verzoek werd voldaan. Enkele uithuisgeplaatsten besloten de extra spullen zelf te gaan halen, waarmee ze het huisverbod overtraden.

Voorzover dit al niet gebruikt wordt, is het ophalen van spullen wellicht op te lossen met een checklijstje, om systematisch en zo volledig mogelijk na te kunnen gaan welke spullen bij het uithuisplaatsen mee moeten.

Het contactverbod werd in een derde van de gevallen overtreden en gebeurde meestal op initiatief van de uithuisgeplaatste. Het contact bestond in de helft van de gevallen uit bellen of het versturen van een sms, een enkele keer ging de uithuisgeplaatste zonder instemming van de achterblijver thuis langs. Sommige paren ontmoetten elkaar – voorzover wij dit konden nagaan – met wederzijdse instemming. Behoeft aan contact van de uithuisgeplaatste met de achterblijver(s) en medelijden van de achterblijver met de uithuisgeplaatste worden hiervoor als argumenten aangevoerd. Slechts een enkele achterblijver zei zich onveilig of bedreigd te hebben gevoeld door het contact met de uithuisgeplaatste.

Overtreding van het contactverbod heeft gewoonlijk tot gevolg dat het huisverbod wordt verlengd. In ons onderzoek komen we dat een paar keer tegen. Er lijkt onder de achterblijvers weinig bereidheid te zijn om overtreding van het huisverbod bij politie of hulpverlening te melden. Dit kan voortkomen uit angst voor de uithuisgeplaatste, maar vaker lijkt het ingegeven door een gevoel van medelijden met de uithuisgeplaatste. Dit medelijden kan een gevolg zijn van de zogenaamde honeymoon-fase, de fase waarin de pleger zijn spijt betuigt en zich voorneemt 'het nooit meer te doen', waarop het slachtoffer reageert met gevoelens van hoop. Maar het kan ook zijn dat de achterblijver de mogelijke sanctie na melding te zwaar vindt voor de uithuisgeplaatste, of dat de achterblijver het gevoel heeft dat ze haar partner verraadt wanneer ze zijn overtreding meldt.

Sommige respondenten ervoeren dat het naleven van het contactverbod niet of slecht werd gecontroleerd. Uit de reacties valt op te maken dat er wel behoefte bestaat aan een dergelijke controle van buitenaf (bijvoorbeeld de politie). Deze behoefte lijkt erop te wijzen dat sommige achterblijvers niet opgewassen zijn tegen het dilemma om de overtreding te verzwijgen of juist door te geven.

Het verbod op contact met de kinderen wordt door veel uithuisgeplaatsten als zwaar ervaren of als onterecht beschouwd. Een deel van de respondenten heeft de (sterke) wens om contact mogelijk te maken tussen de uithuisgeplaatste en zijn/haar kinderen.

Hoewel de behoefte aan meer controle op het contactverbod wat tegenstrijdig lijkt, is dit ook wel logisch. Het is niet eenvoudig je partner aan te moeten geven vanwege een in de ogen van de achterblijver mogelijk niet zo'n ernstig feit, terwijl achterblijvers vaak zeggen te weten dat voor de

uithuisgeplaatste er op het verbreken van het contactverbod een flinke sanctie kan volgen. Controle van buitenaf kan de lastige en ongemakkelijke situatie waarin de achterblijver zich hierdoor kan bevinden, vergemakkelijken.

'Er lijkt onder de achterblijvers weinig bereidheid te zijn om overtreding van het huisverbod bij politie of hulpverlening te melden'

Verlenging van tijdelijk huisverbod

Indien hulpverleners beoordelen dat er sprake is van bijvoorbeeld dreiging van nieuw huiselijk geweld of dat de hulpverlening nog onvoldoende gestart is, kan het tijdelijk huisverbod na de periode van 10 dagen met maximaal 18 dagen worden verlengd. In ruim de helft van de onderzochte situaties (20 van de 35) vertelde de respondent dat het huisverbod verlengd was. Meestal betrof dit een volledige verlenging van 18 dagen. Door respondenten genoemde redenen voor verlenging waren: ruzie tijdens het zogenaamde netwerkgesprek (zie ook ervaringen met de hulpverlening), hulpverleners die de situatie nog te onveilig achtten, onvoldoende op gang komen van de hulpverlening of het overtreden van het huisverbod. Soms zou er verlengd zijn omdat de achterblijver meer tijd nodig had. Een deel van de uithuisgeplaatsten kon geen reden noemen waarom het huisverbod was verlengd. Alle uithuisgeplaatsten die een verlenging van het huisverbod hadden gekregen waren negatief over deze verlenging, ook wanneer ze het wel eens waren geweest met hun uithuisplaatsing. Men vond de verlenging onterecht of zinloos.

Het is raadzaam om na te gaan of de huidige wijze van kenbaar maken van de verlenging voor de betrokkenen voldoende helder is. De mogelijkheid van een verlenging en de argumenten voor een verlenging moeten duidelijk worden besproken, niet pas wanneer er besloten is tot een verlenging, maar ook voorafgaande aan deze besluitvorming.

Ervaringen van betrokkenen met de hulpverlening voor en tijdens het tijdelijk huisverbod

In driekwart van de onderzochte situaties had(den) één of meerdere gezinsleden voorafgaande aan het tijdelijk huisverbod al een vorm van hulp ontvangen. In meer dan de helft van deze situaties betrof de hulp problemen in het gezin die samenhangen met het tijdelijk huisverbod. Meerdere keren kwam in de interviews naar voren dat men geprobeerd had hulp te

zoeken, maar dat dit niet of niet tijdig gelukt was. Sommige respondenten hadden het gevoel dat het tijdelijk huisverbod voorkomen had kunnen wanneer er eerder adequate hulp was geweest. Zij waren aangeloopen tegen zaken als wachtlijsten, meldingen waarmee niets werd gedaan en bureaucratische rompslomp. Ook onenigheid tussen de partners over de vorm van de hulpverlening kon reden zijn om van verdere hulpverlening af te zien. Soms verliep de geboden hulp niet optimaal omdat de respondenten niet eerlijk durfden te zijn uit angst voor repercussies, bijvoorbeeld in geval van een illegaal verblijf van een van beide partners of uit angst om de kinderen kwijt te raken.

‘In driekwart van de onderzochte situaties bad(den) één of meerdere gezinsleden voorafgaande aan het tijdelijk huisverbod al een vorm van hulp ontvangen’

Onderdeel van het tijdelijk huisverbod is het opstarten van hulpverlening tijdens het huisverbod. Hierbij krijgen alle gezinsleden hulp aangeboden. De achterblijvers krijgen meestal hulp van het algemeen maatschappelijk werk, waarbij het eerste contact bij het opleggen van het huisverbod wordt gelegd. Wanneer er minderjarige kinderen in het gezin zijn, maakt jeugdzorg altijd deel uit van de hulpverlening. De hulp van jeugdzorg richt zich op de kinderen en de achterblijvers. Hiernaast krijgen achterblijvers en uithuisgeplaatsten soms relatietherapie aangeboden bij De Waag, een instelling die gespecialiseerde zorg aanbiedt aan onder andere plegers van huiselijk geweld.

De reclassering heeft altijd gesprekken met de uithuisgeplaatste. Vaak verwijzen zij de uithuisgeplaatste voor verdere hulpverlening door naar De Waag en soms (via De Waag) naar de psychiatrie (in het bijzonder naar verslavingszorg) voor verdere begeleiding. In de eerste 10 dagen van het huisverbod vindt er een zogenaamd netwerkgesprek plaats. Dit is een gesprek met achterblijver, uithuisgeplaatste en eventueel kinderen in aanwezigheid van de verschillende hulpverleners: maatschappelijk werk, reclassering en (eventueel) jeugdzorg.

Algemeen maatschappelijk werk voor achterblijvers

De hulpverlening aan achterblijvers wordt voornamelijk gerealiseerd door het algemeen maatschappelijk werk. Over deze hulp was het merendeel van de achterblijvers tevreden. Vooral tijdens het huisverbod bleek de maatschappelijk

werker een steun voor hen. Sommige achterblijvers hadden vooral behoefte aan hulp bij praktische zaken zoals bij het verkrijgen van thuiszorg, bij problemen met de huisvesting en bij financiële zaken. Soms voorzag het maatschappelijk werk in deze behoefte, maar dat gold lang niet voor alle achterblijvers. Hierdoor was een aantal achterblijvers minder tevreden met de geboden hulp. Vooral voor achterblijvers die geen familie hadden om op terug te vallen en/of voor achterblijvers die financieel afhankelijk waren van hun partner en hierdoor extra moeite hadden om los te komen van hun partner bleek hulp van het maatschappelijk werk bij het regelen van praktische zaken erg belangrijk.

Het maatschappelijk werk maakt deel uit van het crisisteam en is vanaf de start van het huisverbod bij een situatie betrokken. In de regio Den Haag is het gebruikelijk dat de maatschappelijk werk(st)er uit het crisisteam alleen gedurende het tijdelijk huisverbod de cliënt begeleidt. In de DWO-regio blijft de maatschappelijk werkster de cliënt ook na het tijdelijk huisverbod begeleiden. In Den Haag wordt de cliënt dus na het huisverbod overgedragen aan een andere maatschappelijk werk(st)er. Deze overdracht blijkt een kwetsbaar punt te zijn. Achterblijvers breken de hulpverlening soms af omdat ze niet weer hun verhaal willen vertellen of het gevoel hebben dat de nieuwe maatschappelijk werkster de situatie onvoldoende begrijpt. Soms spelen de te hoge verwachtingen van de achterblijver hierbij een rol. Dit betreft dan vooral verwachtingen over hulp bij het zoeken naar nieuwe huisvesting en het oplossen van financiële problemen. Een enkele keer werd ontevredenheid over de maatschappelijk werker zelf als reden genoemd om de hulp te beëindigen.

Vroeg duidelijk maken wat al dan niet aan hulp mogelijk is en continuïteit van de hulpverlening, kunnen de hulp door het AMW versterken. Indien dit niet mogelijk is, wordt een warme overdracht aanbevolen.

Jeugdzorg

In eenderde van de situaties was er voor het tijdelijk huisverbod al contact geweest met Bureau Jeugdzorg. In sommige van deze gevallen zou Bureau Jeugdzorg de ouders geadviseerd hebben om hulp te zoeken voor hun relatieproblemen. Een aantal geïnterviewden (zowel uithuisgeplaatsten als achterblijvers) zei dat Bureau Jeugdzorg voorwaarden stelde aan het verlenen van hulp, zoals het beëindigen van de relatie.

Als aan die voorwaarde niet werd voldaan dreigde Jeugdzorg – aldus sommige respondenten – met ‘het uithuisplaatsen van de kinderen’. Enkele achterblijvers, en soms ook een uithuisgeplaatste, maakten gewag van angst voor uithuisplaatsing van hun kinderen. In alle situaties waarin deze angst werd geuit was Bureau Jeugdzorg al vóór het tijdelijk huisverbod bij het gezin betrokken. De dreiging dat de kinderen uit huis geplaatst zouden kunnen worden, bleek het huiselijk geweld niet te hebben gestopt. In sommige gevallen heeft het wel een extra drempel opgeworpen om huiselijk geweld te melden. De aard van de hulp die Bureau Jeugdzorg bood tijdens en na het huisverbod was erg wisselend en varieerde van geen hulp tot intensieve bemoeienis.

Binnen ons onderzoek waren in 28 van de 35 situaties kinderen jonger dan 18 jaar betrokken en in het merendeel (22 gezinnen) kinderen onder de 12 jaar. Dit betekent dat ook Jeugdzorg vanaf het begin betrokken was bij het tijdelijk huisverbod. De aandacht van Jeugdzorg gaat vooral uit naar moeder en kind. Moeders met kinderen onder de 6 jaar krijgen een moeder-kind-cursus aangeboden en kinderen vanaf 6 jaar krijgen individuele hulp. Kinderen met gedragsproblemen werden verwezen voor nader onderzoek. Volgens een aantal moeders duurde het erg lang voordat een dergelijk onderzoek werd opgestart.

‘De dreiging dat de kinderen uit huis geplaatst zouden kunnen worden, bleek het huiselijk geweld niet te hebben gestopt. In sommige gevallen heeft het wel een extra drempel opgeworpen om huiselijk geweld te melden’

De hulp van Jeugdzorg tijdens het huisverbod werd door de meeste achterblijvers als positief ervaren. Vooral het regelmatige contact en het gevoel iemand te kunnen bellen vonden zij belangrijk en erg positief. De hulp van Jeugdzorg kwam in het algemeen goed op gang en werd door achterblijvers die al eerder ervaringen hadden gehad met Jeugdzorg als dwingend ervaren. In het merendeel van de gevallen werd de hulp van Jeugdzorg binnen zes maanden beëindigd. Volgens sommige achterblijvers werd deze hulp naar hun gevoel te abrupt na het huisverbod gestopt. In de helft van de gevallen was men na het stoppen van de hulp tevreden over de hulp en was er ook geen behoefte meer aan verdere hulp. Soms

verwaterde de hulp of werd geen gebruik gemaakt van de aangeboden hulp. In een enkele situatie waarbij kinderen volgens het interview getuigen waren geweest van zeer heftig fysiek geweld leek het achterwege blijven van verdere hulp niet terecht.

Het contactverbod dat de uithuisgeplaatste krijgt opgelegd betreft ook de achterblijvende kinderen. Dit contactverbod viel sommigen erg zwaar. Hierbij speelde het gemis van het kind, maar ook de bezorgdheid over het lot van de kinderen een rol. Terwijl de achterblijvers (vrijwel altijd de moeders) en de kinderen tijdens en na het tijdelijk huisverbod worden begeleid door Jeugdzorg, heeft de uithuisgeplaatste nauwelijks contact met Jeugdzorg. Als Jeugdzorg gedurende het tijdelijk huisverbod wel contact met de uithuisgeplaatste heeft, is dit contact vooral bedoeld voor een goede inventarisatie van de situatie door Jeugdzorg. Uithuisgeplaatsten oordeelden dan ook negatiever over de hulp van Jeugdzorg dan de achterblijvers. Hoofdrede daarvoor is dat uithuisgeplaatsten nauwelijks betrokken werden bij de hulp voor de kinderen. Zij ervoeren het als een grote straf hun kinderen niet te kunnen zien en niet op de hoogte te worden gehouden van wat er met hun kinderen gebeurt en hoe het hun vergaat. Dat uithuisgeplaatsten helemaal niet door Jeugdzorg worden begeleid is niet alleen opvallend maar naar onze mening ook onwenselijk.

Het is aannemelijk dat de relatie tussen de uithuisgeplaatste en zijn kinderen als gevolg van de uithuisplaatsing verder verstoord raakt. Het is van groot belang dat juist deze relatie verbeterd wordt. De uithuisgeplaatste moet weten welk effect ruzies en huiselijk geweld op kinderen hebben. Het is van belang dat de uithuisgeplaatste op een goede en niet bedreigende manier met zijn kind leert omgaan. Jeugdzorg zou de uithuisgeplaatste hierbij moeten begeleiden.

‘Uithuisgeplaatsten oordeelden negatiever over de hulp van Jeugdzorg dan de achterblijvers. Hoofdrede daarvoor is dat uithuisgeplaatsten nauwelijks betrokken werden bij de hulp voor de kinderen’

Reclassering voor uithuisgeplaatste

Alle uithuisgeplaatsten hadden tijdens het tijdelijk huisverbod contact met de Reclassering. Deze contacten werden door het merendeel van de uithuisgeplaatsten als positief beoordeeld en door eenderde zelfs als zeer goed. Men waardeerde vooral het prettige en regelmatige contact en het gevoel dat er geluisterd werd. Uithuisgeplaatsten die ontevreden waren noemden als reden juist een slecht contact, het gevoel dat er niet goed geluisterd werd en het niet nakomen van afspraken. Vaak vonden deze uithuisgeplaatsten dat het huisverbod hun ten onrechte was opgelegd en dat er meer geloof werd gehecht aan het verhaal van de achterblijver dan aan hun kant van het verhaal.

Voor het merendeel van de uithuisgeplaatsten werd door de reclassering een afspraak bij De Waag gepland. De meeste uithuisgeplaatsten die therapie bij De Waag hadden gevolgd, waren hier tevreden over. Vooral uithuisgeplaatsten die na het huisverbod de relatie met hun partner voortzetten, kregen therapie bij De Waag. Zij waardeerden dit positief. Relatief veel gescheiden uithuisgeplaatsten kwamen nooit in contact met De Waag. Degenen die wel een intake kregen, werd hierna geen therapie aangeboden, of waardeerden de aangeboden hulp niet. In de gevallen dat geen therapie werd aangeboden, was onduidelijk of De Waag dit verzuimd had, of dat deze hulp niet geboden werd omdat De Waag na de intake heeft ingeschat dat de uithuisgeplaatste onvoldoende gemotiveerd was voor deze hulp. Uiteindelijk was er maar één van de 17 gescheiden uithuisgeplaatsten die veel waardering had voor de hulp van De Waag en zei hier veel aan te hebben gehad.

In ons onderzoek komt maar een enkele keer voor dat de agressie gericht was tegen de kinderen. Sommige uithuisgeplaatsten vertelden dat zij juist probeerden de kinderen te beschermen tegen de ruzies. Andere uithuisgeplaatsten bleken echter maar weinig of geen besef te hebben van wat de ruzies thuis voor hun kind betekende. Ze zagen hierin zeker geen aanleiding om hulp te zoeken.

Het netwerkgesprek

Het streven is om binnen de 10 dagen van het huisverbod een netwerkgesprek te houden. Doel van dit gesprek is een veiligheidsplan te maken, gericht op het verkrijgen van een veilige situatie na beëindiging van het huisverbod. Reclassering, maatschappelijk werk en Jeugdzorg (indien er minderjarige kinderen

betrokken zijn) zijn vrijwel altijd aanwezig. Het netwerkgesprek is na het opleggen van het tijdelijk huisverbod de eerste keer dat achterblijvers en uithuisgeplaatste elkaar weer ontmoeten. In vrijwel alle gevallen heeft een netwerkgesprek plaatsgevonden. Naast achterblijver en uithuisgeplaatste waren soms de kinderen aanwezig en een enkele keer een familielid.

De netwerkgesprekken verliepen niet altijd succesvol wat betreft duidelijke afspraken en een helder veiligheidsplan. Achterblijvers en uithuisgeplaatsten waren ook niet altijd tevreden over de netwerkgesprekken. Uit de interviews blijkt dat achterblijvers en uithuisgeplaatsten vaak niet goed voorbereid waren op het gesprek. Men was wisselend tevreden over de inbreng van de hulpverlening. Sommige uithuisgeplaatsten hadden deze inbreng als nogal intimiderend ervaren (ik tegen de rest). Ook hadden sommige geïnterviewden grote behoefte om alleen met hun partner dingen uit te praten. Zij vonden de aanwezigheid van de hulpverleners storend. Het netwerkgesprek dient ook om te bepalen of er een verlenging van het huisverbod nodig is. Een aantal uithuisgeplaatsten had daardoor erg het gevoel zich te moeten bewijzen. Ook sommige achterblijvers hadden het idee gedwongen bij dit gesprek aanwezig te moeten zijn. Eigenlijk wilden/durften zij de confrontatie met de uithuisgeplaatste niet aan en hadden weinig vertrouwen in een goede afloop van dit gesprek. Het gesprek ging in een aantal gevallen gepaard met veel emoties. Dit stond het maken van afspraken in de weg of leidde ertoe dat men zich later weinig kon herinneren van de gemaakte afspraken. De respondenten is gevraagd of er tijdens het netwerkgesprek afspraken gemaakt zijn die het huiselijk geweld in de toekomst zouden kunnen voorkomen. In de meeste gevallen was dit wel gebeurd. De meest genoemde afspraken waren: een time out nemen bij ruzie of dreiging van ruzie, verbeteren van de communicatie tussen de partners en meer tijd voor de kinderen nemen. Een ander deel van de afspraken had betrekking op praktische zaken zoals huisvesting, verdeling van de spullen, omgangsregeling met het kind et cetera. Volgens een aantal respondenten leken praktische zaken prioriteit te krijgen boven het bespreken van de relationele problemen die ten grondslag lagen aan het huiselijk geweld. Vooral uithuisgeplaatsten hadden vaak het gevoel dat hen veel afspraken werden opgelegd. Er was volgens hen meer sprake van dwang dan van een samen zoeken naar oplossingen. De opmerkingen van

veel achterblijvers bevestigen dit beeld. Meestal bevatten de afspraken opdrachten aan de uithuisgeplaatste zoals: voor behandeling naar De Waag of Brijder (verslavingszorg), verbieden van het gebruik van alcohol en/of meer tijd met de kinderen doorbrengen. Uit zowel de interviews met de achterblijvers als de uithuisgeplaatsten bleek dat dergelijke afspraken slechts zelden bedoeld waren voor de achterblijver.

Uit de interviews kwam naar voren dat het netwerkgesprek lang niet altijd gestructureerd en naar tevredenheid van de achterblijver en uithuisgeplaatste verloopt. Achterblijvers en uithuisgeplaatsten lijken vaak niet of onvoldoende voorbereid te zijn op het gesprek. Vóór het netwerkgesprek is het de respondenten vaak niet duidelijk welke onderwerpen aan bod gaan komen en met welk doel deze onderwerpen aan bod komen.

De door respondenten genoemde afspraken die de veiligheid thuis zouden moeten bevorderen blijken vrij standaard. Een veel genoemde afspraak is bijvoorbeeld het weglopen wanneer er ruzie is. Zulke afspraken sluiten niet altijd aan bij de wensen van de betrokkenen. Sommigen zeggen niets aan deze afspraken te hebben gehad omdat ze dit toch al deden. Verder bevatten de afspraken een heel aantal keren opdrachten voor de uithuisgeplaatste en betreffen deze niet vaak de achterblijvers. Het blijkt dat achterblijvers na het huisverbod ook vrijwel nooit de noodzaak zien kritisch naar hun eigen gedrag te kijken. Toch is vanuit de literatuur bekend dat het van belang is dat de achterblijver geholpen moet worden haar houding en gedrag te veranderen (6). De achterblijver zou moeten leren zelfstandiger te zijn en effectieve strategieën moeten aanleren om hernieuwd slachtofferschap te voorkomen. Uit de interviews blijkt niet dat dergelijke afspraken op een meer bindende manier met de achterblijvers gemaakt worden.

Slechts een enkele keer waren achterblijvers en uithuisgeplaatsten uitgesproken tevreden over het netwerkgesprek. In die gevallen werd volgens de respondenten het hele gezin ook daadwerkelijk betrokken bij het maken van afspraken. Na afloop van het tijdelijk huisverbod was er geen controle op de gemaakte afspraken en sommige respondenten gaven toe dat de afspraken na verloop van maanden verwateren.

Het is aan te bevelen om het netwerkgesprek nauwkeurig voor te bereiden. Hoe verschillend

situaties soms ook zijn, het is in alle gevallen van belang het doel van het netwerkgesprek in deze specifieke situatie duidelijk te maken en te toetsen of dit begrepen wordt. Hulpverleners (reclassering en maatschappelijk werk) dienen het gezin hierin te ondersteunen. Dit doel moet voor achterblijvers en uithuisgeplaatsten vóór het netwerkgesprek duidelijk zijn.

Bovendien moet het netwerkgesprek goed gestructureerd verlopen. De taken van de voorzitter en de eisen die aan het netwerkgesprek gesteld worden, zijn:

- Afgrenzen, beperken van het aantal en prioriteren van de te bespreken gespreksonderwerpen.
- Afspraken maken over het bewaken en het evalueren van de gemaakte afspraken.
- Vervolgafspraken maken.

Tot slot

Het tijdelijk huisverbod is een ingrijpende maatregel die in het gezinsverband echt iets teweegbrengt. De maatregel wordt door veel achterblijvers als positief ervaren en maakt dat men even loskomt uit de ontstane situatie en gedwongen wordt open te staan voor hulp van buitenaf. Tegelijk is deze bemoeienis van buitenaf een heel hectisch gebeuren dat voor een groot aantal gezinssituaties een breekpunt in de relatie blijkt te zijn.

‘Uit de interviews blijkt dat het netwerkgesprek lang niet altijd gestructureerd en naar tevredenheid van de achterblijver en uithuisgeplaatste verloopt’

De uithuisgeplaatste wordt in het merendeel van de gevallen gezien en behandeld als de pleger van het huiselijk geweld. In geval van partnergeweld is het vrijwel altijd de man die uit huis geplaatst wordt. De uithuisplaatsing houdt niet alleen een contactverbod met de partner in, maar in gezinnen met jonge kinderen, ook met de kinderen. Ten aanzien van de kinderen wordt de uithuisgeplaatste hierdoor ten opzichte van de achterblijver op achterstand gesteld. Wanneer het doel van het tijdelijk huisverbod is een nieuwe en veilige situatie te laten ontstaan is, naast de uithuisplaatsing, hulpverlening onontbeerlijk. Bij deze hulp dient het hele gezin betrokken te worden, waarbij per gezinlid gekeken moet worden welke hulp het beste past. Daarbij is het leren omgaan met gevoelens van frustratie, jaloezie en agressie door de pleger van even groot belang als het kunnen stellen

van grenzen en het ontwikkelen van effectieve strategieën door het slachtoffer om hernieuwd slachtofferschap te voorkomen. Indien het gezin met elkaar verder wil, passen een gezinsaanpak en een vervolging door de hulpverlening over wat langere tijd. Het tijdelijk huisverbod wordt in het algemeen nauwgezet en goed uitgevoerd. Zoals uit dit onderzoek blijkt, neemt dit niet weg dat er nog ruimte is voor verbetering. We hopen hier met ons onderzoek aan te kunnen bijdragen.

'Het tijdelijk huisverbod is een ingrijpende maatregel die in het gezinsverband echt iets teweegbrengt'

Referenties

1. Uitewaal P, Meer van der I, Wammes B, Keetman M. Ervaringen met het Tijdelijk Huisverbod. Ervaringen van achterblijvers en uithuisgeplaatsten met het Tijdelijk Huisverbod uit de regio Den Haag en de regio Delft, Westland, Oostland. GGD Den Haag 2013.
2. Vaan de KBM, Timmermans M, Homburg GHJ. Effectief uit huis geplaatst? Effectevaluatie van de Wet tijdelijk huisverbod Regioplan Amsterdam, 20 juni 2013 (conceptversie).
3. Rooij van F, Haaf ten J, Segeren M. Het tijdelijk huisverbod in Amsterdam. GGD Amsterdam; maart 2010.
4. Eijkeren van L, Baan L, Veenstra R. Een onderzoek naar de effectiviteit van huisverboden in de provincie Groningen in 2009 – 2010. RUG; 2011.
5. Pels T, Lünemann KD, Steketee M (Red). Opvoeden na partnergeweld. Verwey-Jonker Instituut/Van Gorcum 2012.
6. Hester M, Westmarland N. Tackling domestic violence: effective interventions and approaches Home Office Research Study 290, Development and Statistics Directorate, februari 2005.

De publicatie: Ervaringen met het Tijdelijk Huisverbod. Ervaringen van achterblijvers en uithuisgeplaatsten met het Tijdelijk Huisverbod uit de regio Den Haag en de regio Delft, Westland, Oostland is te bestellen bij:

Jessica Roos
Lianne van Kampen
T (070) 353 71 05 / (070) 353 72 66
E jessica.roos@denhaag.nl
E lianne.vankampen@denhaag.nl